

можливості їх використання українськими корпораціями, ми дійшли висновку про необхідність застосування в Україні продуктів фінансового інжинірингу, оскільки вони дозволяють значно розширити кількість емітентів та інвесторів на ринку корпоративних боргових цінних паперів. Використовуючи методи фінансового інжинірингу, кожна корпорація, залежно від особливостей діяльності, може сконструювати структурований продукт, який найбільшою мірою відповідатиме її потребам та можливостям за строками, обсягом, тривалістю підготовки та реєстрації, забезпеченням, характером базових активів тощо. З огляду на сучасну економічну ситуацію в Україні, а також недостатню довіру інвесторів до вкладень на фондовому ринку, на сьогоднішній потенційно привабливими для вітчизняних корпорацій можуть бути структуровані цінні папери з повним або частковим захистом основної суми вкладу, оскільки цінні папери з підвищеним рівнем ризику не користуватимуться попитом інвесторів. За умови створення відповідного механізму використання цих боргових цінних паперів існує

можливість введення в дію інших нових корпоративних боргових цінних паперів.

1. Витвицкий М. Синтетическая секьюритизация как инструмент управления кредитным риском / М. Витвицкий // Материалы Международного банковского клуба "Аналитика без границ" [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.mbka.ru/item209/. 2. Воробьева З.А. Финансовый инжиниринг на рынке корпоративных облигаций: дис... канд. экон. наук: 08.00.10. / Воробьева Зоя Александровна. – Москва, 2004. – 305 с. 3. Ли Ч.Ф. Финансы корпораций: теория, методы и практика: Пер. с англ. / Ч.Ф. Ли, Дж.И. Финнерти. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 686 с. 4. Маршалл Дж. Ф. Финансовая инженерия: полное руководство по финансовым нововведениям: Пер. с англ. / Дж. Ф. Маршалл, В. К. Бансал. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 784 с. 5. Міщенко В.І. Гібридний капітал банку: світовий досвід, перспективи впровадження в Україні / В.І. Міщенко, В.В. Крилова, В.В. Салтинський, О.Г. Приходько. – К.: НБУ. Центр наукових досліджень, 2009. – 180 с. 6. Офіційний веб-сайт Міжнародної асоціації фінансових інженерів [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.iafe.org. 7. Правила випуску та обігу фондових деривативів: Рішення ДКЦПФР від 24.06.1997 №13 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ligazakon.ua. 8. Харченко А. Облигации с акцентом: станут ли конвертируемые облигации панaceей для украинских компаний, нуждающихся в дешевых ресурсах / А. Харченко [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://investory.com.ua>.

Надійшла до редколегії 18.09.2009

Д. Колечко, директор департаменту роздрібних ризиків, Райффайзен банк Аваль (м. Київ)

РИЗИКИ В МОДЕЛЯХ ПОЗАОФІСНОГО БАНКІНГУ

В статті розглянуто характеристики сучасних моделей позаофісного банкіngu з використанням роздрібних агентів, обґрунтовано доцільність і умови їх практичної реалізації, структуровано ризики в моделях позаофісного банкіngu.

In article characteristics of modern models extraoffice banking with use of retail agents are considered, the expediency and conditions of their practical realisation is proved, risks in models extra-office banking are structured.

I. Вступ. Підвищення доступності банківських послуг є одним із самих актуальних завдань сучасної банківської системи. Його вирішення вимагає нових підходів до організації каналів доступу до банківських послуг. Нових – як з організаційної, так і з технологічної точки зору. Все більша кількість банків у багатьох країнах світу реалізують нові технології розширення прибуткового бізнесу, заснованого на наданні фінансово-кредитних послуг тим шарам населення, які раніше не користувалися даними послугами (Unbanked Population). Замість того, щоб використовувати для цього приміщення банківських відділень і власних співробітників, вони пропонують банківські продукти і послуги, використовуючи поштові відділення і точки роздрібної торгівлі, у тому числі продуктові магазини, аптеки, а також автозаправочні станції.

Для малозабезпечених шарів населення позаофісний банкіng (Branchless Banking) із залученням роздрібних агентів може виявитися набагато більш зручним і ефективним механізмом доступу до банківських послуг, ніж відвідування відділення (надання послуг у банківському офісі). При цьому роздрібні агенти можуть і не бути такими в юридичному плані, тобто не мати ліцензії на прийом депозитів і видачу готівки, передбаченої банківським законодавством, а робити це лише від імені банку, виконуючи роль позаофісних касових вузлів.

Проблеми управління банківськими ризиками досліджуються вітчизняними і зарубіжними науковцями, серед яких Бріггем Е. [2], Ван-Хуз В.[7], Вітлінський В. [3; 4; 5], Міллер Р. [7], Мороз А. [1], Примостка Л. [8; 9], Пуховкіна М. [1], Редхед К. [10], Роуз П. [11], Савлук М. [1], Сінкі Дж. [12], Х'юс С. [10] та інші. Проте ризикам в моделях позаофісного банкіngu є практично недослідженим питанням і потребує подальших детальних досліджень.

II. Постановка завдання. Метою статті є структуризація ризиків у моделях сучасного позаофісного банкіngu.

III. Результати. На сьогодні у світі одержали розвиток дві моделі позаофісного банкіngu з використанням роздрібних агентів:

- ✓ перша – здійснюється безпосередньо банком;
- ✓ друга – комерційними небанківськими (нефінансовими) організаціями.

В обох моделях використовуються інформаційні і комунікаційні технології, а саме: мобільні телефони, дебетові платіжні картки, передплатені картки, термінальні пристрої зчитування та передачі карткових даних про операції від роздрібних агентів клієнтам або банкові.

Позаофісний банкіng є дискусійним питанням. Дискусії пов'язані з ризиками нових підходів до банківського обслуговування; з тим, яким чином реагувати на ці ризики; з питанням, чим позаофісний банкіng відрізняється від традиційного банківського обслуговування у відділеннях. Лідерами розвитку позаофісного банкіngu є п'ять країн: Бразилія, Індія, Південна Африка, Філіппіни і Кенія.

Для банків позаофісний банкіng через роздрібних агентів являє цінність у плані зниження (дуже значного) витрат на надання послуг, скорочення черг у відділеннях банків і виходу на нові ринки. Витрати на відкриття точки продажу з використанням роздрібногo агента складають менш 0,5 % витрат на відкриття нового відділення банку. Наприклад, у Бразилії та Індії комерційні банки використовують роздрібних агентів для того, щоб відповідати запровадженням законодавчим або нормативним вимогам щодо надання кредитів у сільських або просто бідних районах, які вони не в змозі були б рентабельно обслуговувати, використовуючи механізм традиційних банківських відділень.

Для операторів мобільного зв'язку різновиди "електронних грошей" збільшують дохід з абонентів та сприяють збереженню ринкової частки, оскільки клієнти, які мають рахунки для "електронних грошей", скоріше за все, не змінують провайдера послуг. У роздрібних агентів більше всього комерційних причин, щоб зацікавитися таким проектом: по-перше, за здійснення операцій на користь банків вони отримують додатковий прибуток, використовуючи вільні гроші і недостатньо звантажений персонал; по-друге, вони отримують додатковий прибуток від основної діяльності за рахунок збільшення відвідувань з боку клієнтів, які звертаються за банківськими послугами.

Базовими моделями позаофісного банкіngu є модель з використанням банку (Banked model) і модель з використанням небанківської (нефінансової) організації (Nonbanked model).

У класичному варіанті моделі з використанням банку для позаофісного банкінгу (Bankled model) [1; 5; 7] ліцензована фінансово-кредитна установа (зазвичай – банк) надає послуги через роздрібногo агента. Тобто банк розробляє продукти і послуги і пропонує їх через роздрібних агентів, які відповідають за всі контакти з клієнтами або за більшість із них. Банк є провайдером фінансово-кредитних послуг і організацією, де клієнти відкривають рахунки.

Роздрібні агенти здійснюють контакти з клієнтами та операції з готівкою так само, як співробітники відділень приймають депозити і видають готівку. Практично будь-яка торговельна точка, яка працює з готівковими засобами клієнтів, може бути роздрібним агентом.

Дана модель передбачає, що незалежно від виду діяльності кожен роздрібний агент має обладнання для електронного зв'язку з банком, від імені якого він працює. Обладнанням може бути мобільний телефон, електронний касовий термінал, який зчитує картки, або більш складні системи електронного зв'язку.

Відкриття рахунків та схвалення заявок на одержання позик підтверджується банківською установою. Роздрібний агент технічно здійснює весь перелік відповідних операцій або деякі з них, тобто перевіряє документи клієнтів, дебетує рахунок клієнта та кредитує рахунок банку-отримувача, якщо має місце покупка або грошовий переказ з рахунку на рахунок. Окрім випадків, коли операція є простим переказом засобів, готівка або надходить у касу роздрібногo агента, або вилучається з неї. Електронний запис про операцію або безпосередньо передається від роздрібногo агента банкові, або обробляється агентом по проведенню платежів, який здійснює переказ засобів з рахунку клієнта на рахунок одержувача.

У деяких версіях моделі банки можуть працювати на контрактній основі з уповноваженою компанією, яка обирає роздрібних агентів, у свою чергу, укладає з ними контракти, забезпечує їх обладнанням і здійснює моніторинг ефективності їхньої діяльності від імені банку [11; 12]. У багатьох випадках уповноважені компанії несуть відповідальність за збереженість коштів, якими розпоряджаються роздрібні агенти (хоча банк також відповідає перед клієнтом у випадку шахрайства або недбалості з боку роздрібних агентів).

У моделі з використанням небанківської (нефінансової) організації для здійснення позаофісного банківського обслуговування (Nonbankled model) клієнт не має відносин з банком і не має банківського рахунку [3; 4; 6]. Банк іноді взагалі не приймає участі в процесі взаємодії учасників. Замість цього клієнти мають справу з небанківськими (нефінансовими) організаціями (або з оператором мобільного зв'язку, або з провайдером карток передплати), а роздрібні агенти виступають як пункти контактів із клієнтами. Замість того, щоб вносити гроші на банківський рахунок, або вилучати їх з банківського рахунку, клієнти здійснюють обмін готівки на "електронні гроші", які зберігаються на віртуальному індивідуальному електронному рахунку в комп'ютерній системі небанківської (нефінансової) організації, що ніяк не пов'язана з банківськими рахунками.

За визначенням Базельського комітету, "електронні гроші" (e-money) – це інформаційний запис або передплачений продукт, у яких в електронному вигляді зберігається інформація про грошові засоби, які належать клієнтові і доступні для використання на визначені цілі. Іншими словами, клієнти обмінюють готівку на електронні записи, які зберігаються на карткових або віртуальних рахунках у системі мобільного оператора. Клієнти мають можливість пересилати "електронні гроші" іншим особам, робити покупки або використовувати електронний раху-

нок для заощадження засобів. Вони можуть також обміняти їх на готівку у будь-якого з роздрібних агентів.

Таким чином, небанківська (нефінансова) організація виконує ту ж саму роль, що і банки в моделі позаофісного банкінгу з використанням банку. Вона розробляє фінансово-кредитні і платіжні продукти, укладає угоди з роздрібними агентами, безпосередньо або через посередників, і обслуговує електронні рахунки клієнтів. Небанківські (нефінансові) організації (провайдери "електронних грошей") зберігають дані про стан рахунків клієнтів у власних базах даних. Якщо небанківська (нефінансова) організація випускає картки передплати, то вона використовує пристрої зчитування карток та інше термінальне обладнання роздрібних агентів. Якщо небанківська (нефінансова) організація є оператором мобільного зв'язку, вона, зазвичай, уже має власну сформовану мережу роздрібних агентів і визначену кількість клієнтів, яким надає послуги мобільного зв'язку.

На відміну від клієнтів, що використовують платіжні картки, клієнти банкінгу на основі мобільного зв'язку мають можливість проводити операції в будь-якому місці, де існує покриття мобільної мережі. Для них потреба звертатися до роздрібних агентів виникає лише тоді, коли операції передбачають внесення або вилучення готівки. У випадку коли клієнт сплачує грошові кошти, щоб поповнити баланс на рахунок "електронних грошей", роздрібний агент отримує ("купує") за ці засоби "електронні гроші" від небанківської (нефінансової) організації (оператора мобільного зв'язку).

На відміну від моделі позаофісного банкінгу з використанням банку, взаєморозрахунки проводяться "електронними грошима", а не (безготівковими) засобами на банківському рахунку. Це спричиняє визначений ризик як для клієнта, так і для роздрібногo агента.

Комерційні банки, як правило, рідко реалізують модель позаофісного банкінгу з використанням небанківської (нефінансової) організації, але, практично завжди, виступають місцем збереження грошових надходжень небанківської організації від випуску "електронних грошей". Таким чином, банки забезпечують небанківським організаціям зручний механізм одержання доходів від таких грошей і, одночасно, забезпечують їх ліквідність.

Зазначимо, що у порівнянні із традиційним офісним (філійним) банківським обслуговуванням [8; 9; 10], обидві моделі позаофісного банкінгу з використанням роздрібних агентів породжують питання, які є традиційними для органів банківського регулювання і нагляду, тобто питання ризиків такої діяльності.

Однією з груп ризиків, які властиві обом моделям, є передача практично всіх безпосередніх контактів із клієнтами потенційно необмеженій кількості роздрібних агентів різних типів. Назвемо їх "ризиками, пов'язаними з агентами".

Друга група ризиків властива тільки моделі з використанням небанківської (нефінансової) організації і пов'язана з прийомом грошових засобів (Repayable Funds) роздрібних клієнтів небанківськими (нефінансовими) організаціями, що не підлягають пруденціальному регулюванню і нагляду. Назвемо їх "ризиками, пов'язаними з електронними грошима".

Слід зауважити, що завданням органів регулювання є не усунення зазначених ризиків, а пошук балансу між ними та перевагами позаофісного банкінгу, пов'язаними із розширенням охоплення населення фінансовими послугами.

Щодо ризиків, пов'язаних з агентами (Agentrelated Risks), то, з погляду органу банківського регулювання, обслуговування клієнтів роздрібними агентами різних типів, яке використовується у обох моделях позаофісного банкінгу, є більш ризикованим, ніж виконання таких функцій співробітниками банку безпосередньо у відділенні (тобто у службовому приміщенні банку). Ви-

значені ризики пов'язані із тим, що роздрібні агенти можуть працювати у важкодоступних або небезпечних районах, не маючи систем безпеки і кваліфікованого персоналу. Відсутність спеціальної підготовки є особливою проблемою, якщо функції роздрібних агентів не обмежені видачею та прийомом готівки, а передбачають повноваження щодо прийняття кредитних рішень. Крім того, моделі позаофісного банкінгу спричиняють ряд додаткових серйозних ризиків у порівнянні із класичним офісним (філійним) банкінгом, а саме: кредитний ризик, операційний ризик, юридичний ризик, ризик ліквідності та репутаційний ризик.

Зазначимо, що наведені ризики набувають особливої актуальності у випадку участі роздрібних агентів, як посередників у процесі банківського обслуговування.

Кредитний ризик пов'язаний із тим, що одна зі сторін банківської операції не отримає очікуваних грошей. Коли банківська операція не проводиться негайно і коли у відносинах між клієнтом і банком задіяні додаткові посередники, кредитний ризик значно зростає. Наприклад, якщо клієнт вносить засоби на депозит у відділенні банку, він отримує приходний ордер миттєво і може бути абсолютно впевнений, що засоби зараховані на його рахунок, і що їх можна буде зняти при необхідності (за умови, що банк платоспроможний та ліквідний). Але коли клієнт вносить засоби на банківський рахунок через роздрібногo агента, навіть якщо клієнт наразі і одержує квитанцію, він ризикує тим, що про операцію не буде повідомлено банкові, тобто гроші можуть не надійти на рахунок.

З іншого боку, коли роздрібний агент видає готівку клієнтові, саме він (роздрібний агент) зазнає кредитного ризику, тобто банк може не відшкодувати агенту гроші, надані їм клієнтові. Крім того, кредитний ризик значно зростає, якщо функцію аналізу кредитоспроможності позичальника перекласти на роздрібних агентів.

Операційний ризик пов'язаний із потенційними збитками, внаслідок неадекватних або недосконалих внутрішніх процедур, співробітників, інформаційних систем або несприятливих зовнішніх подій. Для банків і небанківських (нефінансових) організацій, які використовують роздрібних агентів і, які покладаються на електронні комунікації для здійснення операцій, існує цілий ряд можливих операційних ризиків. Наприклад, клієнти або роздрібні агенти можуть шахраювати, обладнання банку може бути викраденим із приміщення роздрібногo агента.

Збитки банків або небанківських організацій (а також, можливо, клієнтів) можуть бути наслідком витоку даних, втрати даних через Інтернет-атаки хакерів та спамерів, неадекватну фізичну або електронну безпеку, недосконалу систему підтримки на випадок збоїв інформаційних систем або їх окремих модулів (backup).

Юридичний ризик пов'язаний з тим, що фінансово-кредитні установи впроваджуватимуть моделі позаофісного банкінгу лише у випадку, якщо законодавство забезпечить всебічні заходи правового впливу та захисту. Оскільки органи банківського регулювання недостатньо знайомі з обома моделями і, як і раніше, допрацюють існуючі закони та інструкції, зберігається високий рівень правової невизначеності як для банків, так і для небанківських (нефінансових) організацій (і, у меншому ступені, для роздрібних агентів).

Така невизначеність викликає ризик несприятливого тлумачення закону або іншого нормативного акту, що може поставити під сумнів законність проведених операцій і виникаючих відносин "банк – небанківська (нефінансова) організація – роздрібний агент – клієнт". Крім того, юридичний ризик пов'язаний із захистом споживачів (клієнтів). Закони і нормативні акти, як правило, захищають споживачів від шахрайства. Але клієнтам (споживачам)

не завжди зрозуміло, як вони зможуть захиститися від шахрайства, якщо користуються послугами роздрібних агентів для проведення фінансово-кредитних операцій. Наприклад, не є прозорим, хто саме, банки або роздрібні агенти, повинні нести відповідальність перед клієнтами у випадку збитків. Людям, які мешкають у бідних, віддалених районах, іноді особливо важко зрозуміти свої права і звернутися до суду або скористатися механізмами вирішення конфліктів, розробленими банком.

Роздрібні агенти можуть не мати досвіду управління ліквідністю, що обумовлює ризик ліквідності. Для ефективного управління ліквідністю вони повинні враховувати оборот готівки, простоту доступу до банківського рахунку та час обробки операцій.

Якщо роздрібні агенти несумлінно виконують свої обов'язки або зазнають пограбування, від цього страждає репутація банків. Аналогічно, існує ризик того, що репутація роздрібногo агента постраждає внаслідок неплатоспроможності банківської установи, втрати клієнтами доступу до власних рахунків, відкритих через роздрібних агентів. Разом із тим, слід зазначити, що всі групи перерахованих вище ризиків, в остаточному підсумку, обумовлюють рівень репутаційного ризику банку.

IV. Висновки. Наявність зазначених груп ризиків потребує розробки заходів щодо їх мінімізації, проте позаофісний банкінг із використанням роздрібних агентів (Agent Assisted Branchless Banking – AABB) являє собою канал надання послуг, який дозволяє пропонувати банківські продукти і послуги поза традиційними приміщеннями банків. Слід зазначити, що такі моделі позаофісного банкінгу, як Інтернет-банкінг і банківське самообслуговування, вважаються традиційними, оскільки порівняно давно та успішно реалізуються в усьому світі. Позаофісний банкінг із використанням роздрібних агентів є альтернативою традиційному банкінгу, оскільки передбачає посередництво широкого кола роздрібних агентів.

На нашу думку, успіх позаофісного банкінгу прямо залежить від інформаційних і комунікаційних технологій, які клієнти, роздрібні агенти і банки або небанківські (нефінансові) організації (провайдери "електронних грошей") використовують для реєстрації і передачі даних про операції. Інформаційні та комунікаційні канали, незалежно від їхньої довжини, повинні бути швидкими, надійними і недорогими. Наприклад, навіть у сільських районах багато малозабезпечених громадян мають доступ до дешевих мобільних телефонів і карток попередньої оплати за послуги мобільного зв'язку. Однак, незважаючи на свою значимість, технології є усього лише інструментом. Головне, щоб учасники моделей позаофісного банкінгу, чітко визначили цільовий ринковий сегмент, в якому існує попит на подібні послуги.

1. Банківські операції: підручник / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза]. – К.: КНЕУ, 2002. – 476с.
2. Бріггем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту / Є.Ф. Бріггем / [пер. з англ.] – К.: Молодь, 2003. – 1000с.
3. Вітлінський В.В. Економічний ризик: системний аналіз, менеджмент / Вітлінський В.В. – К.: КДЕУ, 2004. – 245с.
4. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч. посібник для самостійного вивчення дисципліни / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292с.
5. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний. – К.: ТОВ "Борисфен-М", 2002. – 336с.
6. Економічний аналіз: [навч. посібник] / [за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка]. – К.: КНЕУ, 2003. – 556с.
7. Миллер Р.Л. Современные деньги и банковское дело / Р.Л. Миллер, Д.Д. Ван-Хуз; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856с.
8. Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: [монографія] / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2002. – 316с.
9. Примостка Л.О. Банківський менеджмент. Хеджування фінансових ризиків: [навч. посібник] / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 108с.
10. Редхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Редхэд, С. Хьюс; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 288с.
11. Роуз П.С. Банковский менеджмент / П.С. Роуз; пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 2004. – 768с.
12. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Синки. – М.: Catallaxy, 2000. – 820с.

Надійшла до редколегії 18.09.2009